

John Martinussen

INDIEN: SOCIALE KLASSER OG STATENS FUNKTIONER

Den følgende fremstilling gør ikke krav på at være en videnskabelig analyse. Den er kun at betragte som et forsøg på en systematisk ordning af informationer og forestillinger om sociale forhold og statens funktioner i det politisk uafhængige Indien. Det betyder bl.a. at dynamikken (dialektikken) stort set lades uomtalt. Den eneste afvigelse fra helt statiske beskrivelser er enkelte komparationer mellem udvalgte tidspunkter.

Begreberne, hvorunder informationerne er ordnet, er fortrinsvis - men ikke udelukkende - hentet i Nicos Poulantzas' regionale teori om politikken i en samfundsformation domineret af den kapitalistiske produktionsmåde (1).

2.1. TEORETISK PLACERING AF SOCIALE KLASSER

På det mest abstrakte analyseplan betegner begrebet social klasse en kategori af "agenter", der "bærer" bestemte funktioner og strukturer i en "ren" produktionsmåde. Således er de direkte producenter og de ikke-producerende kapitalbesiddere sociale klasser i den "rene" kapitalistiske produktionsmåde (KPM). Da den "rene" KPM ikke er empirisk forekommende, findes der heller ikke konkrete samfundsformationer med kun disse to sociale klasser. Det fører os frem til en bestemmelse af sociale klasser i en samfundsformation, der er en kombination af "rene" produktionsmåder. Hver af de tilstedeværende produktionsmåders økonomiske, politiske og ideologiske strukturer har effekt på individernes fordeling som "bærere" af forskellige strukturer og funktioner, altså

(1) Poulantzas, Pouvoir politique et classes sociales (Maspero, petite collection, 1971). Findes i svensk oversættelse med titlen Politisk makt och sociala klasser (Partisanbiblioteket).

deres fordeling på sociale klasser. Kun en analyse kan her afgøre antallet af klasser, disses udstrækning, magt og indbyrdes relationer.

At strukturerne har effekt på individernes fordeling på sociale klasser skal ikke forstås derhen, at de "forårsager" denne fordeling. Givne strukturers opretholdelse er tværtimod betinget af individernes fordeling som bærere - en fordeling, der fremkommer som resultat af reproduktion (2).

Selv om sociale klasser som teoretisk begreb kun kan forstås i relation til strukturerens totalitet, lader de sig identificere på de forskellige niveauer i en samfundsformation. Autonom eksistens har de dog ikke, hvis de alene kan identificeres på det økonomiske niveau, dvs. i forhold til arbejdsproces og produktionsrelationer, men kun hvis de manifesterer sig på mindst ét af de øvrige niveauer. Det betyder ikke, at en social klasse kun er autonom, hvis den er politisk organiseret eller har sin egen ideologi, men kræver f.eks. blot at en anden, politisk organiseret, klasse i sin praksis tager hensyn til den pågældende sociale klasse.

De autonome sociale klasser udgør sammen med andre socialle kræfter (klassefraktioner og sociale kategorier) elementerne i en konjunktur, der refererer til en unik individualitet i en samfundsformations forandring. Analysen af en konjunktur ligger på et højere konkretionsplan end begge de ovennævnte. Herunder falder også analyser af klasseorganisationer og af klasse-individerne m.h.t. andre grupperende karakteristika som eksempelvis indkomst, formue og uddannelse og m.h.t. klassebevidsthed.

(2) Denne problematik er helt utilfredsstillende behandlet i Politisk makt och sociala klasser, men antydninger om reproduktionen i forhold til strukturer og sociale klasser gives i en artikel fra 1972: "Reproduction et appareils idéologique d'Etat", Politique aujourd'hui, mars 1972, p. 63 ff. Min kommentar ovenfor bygger på denne artikel, og markerer samtidig afstandtagen fra Kaj Sköldbergs kritik af Poulantzas' teori på dette punkt (HfKS, 1972, 4, især p. 51).

2.2. TEORETISK PLACERING AF STATENS FUNKTIONER

De juridisk-politiske strukturer, staten, besidder ingen selvstændig magt, men koncentrerer og organiserer den eller de dominerende sociale klassers magt. Det indebærer ikke, at staten bliver et instrument for de herskende klasser, i hvert fald ikke således som en del vulgærmarxisme opfatter det. Statens generelle funktion er at sammenholde samfundsformationen, at bevare dens modsætningsfyldte enhed. Og i udøvelsen af denne funktion er den kapitalistiske stat relativt selvstændig i forhold til såvel de dominerende som de dominerede klasser.

At betragte staten som en samfundsformations kohæsionsfaktor er at fastlægge et teoretisk "læse-" eller forståelsesprincip for de forskellige modaliteter af statens generelle funktion. Kun modaliteterne har empirisk forekomst. Den generelle funktion er abstrakt, men det er til gengæld i sammenhæng med den, funktionsmodaliteterne kan forstås. Statens konkrete funktioner kan opdeles på tre hovedkategorier efter deres objekt. For det første statens funktioner på det økonomiske niveau, de teknisk økonomiske funktioner, der bl.a. er statens organisering af arbejdsprocessen og bytterelationerne. For det andet statens egentlige politiske funktioner som "ordner" af den politiske klassekamp. Og for det tredje statens ideologiske funktioner, omfattende bl.a. undervisning. Statens egentlige politiske funktioner kan igen opdeles på hhv. funktioner overfor de dominerende og overfor de dominerede klasser. Her gælder noget specielt for den kapitalistiske stat, idet den sammen med ideologien har en såkaldt individualiseringseffekt på praksis- eller klassekampfeltet. Effekten giver sig til kende som en tilsøring af produktionsagenternes klassetilhørsforhold og præsenterer dem som individ-medborgere med personlige friheder, ligeret for loven, etc., hvorfor bærerne også oplever de sociale forhold som atomiserede, pluralistiske. Specielt hvad angår det økonomiske klassekampniveau manifesterer den kapitalistiske stats kohæsionsfunktion sig i isolationseffekten, dvs. kon-

kurrence, f.eks. mellem individuelle arbejdere, mellem arbejdere fra forskellige regioner, erhvervsbrancher, virksomheder, og mellem individuelle kapitalister og mellem kapitalister i hhv. handel, industri og pengevæsen. Isolations-effekten og individualiseringen giver staten mulighed for at fremtræde som folket-nationens repræsentant, som eksponent for hele samfundets fællesvilje, og dette er den anden "side" af den kapitalistiske stats funktion som kohæsiionsfaktor. Alt i alt sker der en tilsløring af dominansen og klasse-modsætningerne og samtidig skjules statens forskelligartede funktioner overfor på den eneside de dominerende klasser, hvis organisering staten medvirker til i en bestræbelse på at ophæve sin egen individualisering- og isolationseffekt, og på den anden side de dominerede klasser, hvis organisering staten søger at forhindre ved at fastholde de individualiserede klasse-individer i isolation. (Under den antikke og under den asiatiske produktionsmåde institutionaliseredes i modsætninger hertil de dominerede klassers underordning).

Disse indledende teoretiske placeringer af sociale klasser og statens funktioner vil blive videreudarbejdet i forbindelse med ordningen af informationer om den indiske samfundsformation i de følgende afsnit.

2.3. SOCIAL-ØKONOMISKE KLASSER I INDIEN

I den følgende fremstilling antages det, at alle de social-økonomiske klasser (dvs. klasser identificeret på det økonomiske niveau) er manifesteret på mindst ét af de øvrige niveauer, at de m.a.o. alle er sociale kræfter. Det betyder ikke, at de alle er lige klart manifesteret og slet ikke, at de har lige stor magt, hvilket vi skal komme tilbage til i et senere afsnit.

Forskelle mellem land- og byerhverv i henseende til produktionsprocessens råmaterialer og organisering gør en todelte fremstilling hensigtsmæssig. Først landerhvervene og herunder primært landbruget.

2.3.1. Landerhvervene

Følgende social-økonomiske klasser kan identificeres i tilknytning til landerhvervene:

- (a) Mazdoor-klassen eller landproletariatet
- (b) Kisan-klassen eller bondestanden
- (c) Kulak-klassen eller storbondestanden
- (d) Malik-klassen eller landaristokratiet
- (e) Service-klassen

Til Mazdoor-klassen hører omkring en tredjedel af landbrugets arbejdsstyrke. Den præcise andel afhænger af de mere specifikke kriterier for klassens afgrænsning. Mazdoor'erne ejer ingen jord, som kan danne basis for landbrug, men ernærer sig ved salg af deres arbejdskraft til jordbesiddere. Aflønningen består dels af naturalier, dels af penge. I denne henseende skiller landarbejderne på de kapitaliserede brug sig ud fra den øvrige klasse ved helt overvejende at modtage pengeløn. Eventuelt kan landproletariatets uensartede arbejds- og ansættelsesforhold give anledning til en deling af klassen i to fraktioner, de kapitalistiske lønarbejdere og resten, for hvem vi kan reservere termen Mazdoor'er. Førstnævnte fraktion er essentielt en effekt af den kapitalistiske produktionsmådes tilstedeværelse, hvorimod Mazdoor'erne knytter sig til ikke-kapitalistiske produktionsmåder.

Kisan-klassen eller bondestanden består dels af små selvejerbønder dels af fæstebønder. Det gælder for begge klassefraktioner, at bærerne er direkte producenter, der i den reelle tilegnelsesrelation er forenet med produktionsmidlerne (modsat landproletariatet). I besiddelses- eller ejendomsrelationen er selvejerbønderne forenet med, fæstebønder adskilt fra, produktionsmidlerne. Det er m.h.t. produktionens størrelse karakteristisk for Kisan-brugene, at de er underskudsbrug eller subsistens-brug, dvs. giver et udbytte der netop kan ernære dyrkerne og deres familie.

Fæstebrugene kan dog nok for en stor del give overskud, men dette ekstraheres i form af jordrente svarende til fra 1/4 til 3/4 af høstudbyttet. Jordrenten tilfalder den juridiske jordbesidder, eller fordeles - hvis der er flere udbytterled indskudt - mellem disse. Til Kisan-klassen hører op mod halvdelen af landbrugets arbejdsstyrke.

Kulak-klassen omfatter de bønder, der selv overvåger og eventuelt deltager i driften af selvstændige overskudsbrug. De er ikke afhængige af større jordbesiddere på samme direkte måde som Kisan'er eller Mazdoor'er, selv om mange Kulak'er i kredit- og handelsrelationer af afhængige. I den udstrækning Kulak'erne er direkte producenter, er de i dobbeltrelationen forenet med produktionsmidlerne. I den udstrækning de er ikke-arbejdere, beskæftiger de direkte producenter, som i dobbeltrelationen er adskilt fra produktionsmidlerne.

Malik-klassen eller landaristokratiet omfatter jordejende ikke-arbejdere, som har bortforpagtet jorden direkte til dyrkere eller indirekte via "tenants-in-chiefs" eller "ryots". De tilegner sig hele eller dele af merværdien, der ekstraheres i form af jordrente. Mange af Malik-klassens bærere, inklusive en del af de tidligere fyrster, transformerer jordrenten til indkomst, som hovedsageligt anvendes på konsum og altså unddrages en for den økonomiske vækst gunstig kapitalakkumulation. Resten af jordrenten (vistnok en stignende andel) går til investeringer, enten i en mekanisering af landbrug eller i byerhverv. Malik'er, som anvender jordrenten på denne sidste måde, har ofte deres primære virkefelt indenfor byerhverv eller indenfor sådanne erhverv, som forbinder land og by - eksempelvis handel og udlånsvirksomhed. Malik'ernes uensartede erhvervstilknytning kan eventuelt give anledning til en sondring mellem flere fraktioner. Den i litteraturen ofte forekommende betegnelse "absentee landlord" kunne da foreløbigt referere til Malik'er med primært virkefelt i byerhverv eller i land-by forbindende erhverv.

Inden service-klassen gives en kort karakteristisk skal den helt statiske beskrivelse forlades med henblik på en

drøftelse af nogle effekter af den såkaldte "grønne revolution".

Betegnelsen "den grønne revolution" refererer til introduktionen af nye former for (højtydende) såsæd, stigende anvendelse af kunstgødning, overrisling og plantesygdomsbekæmpelse. Anvendelsen af denne landbrugsstrategi med dens ikke-lokalt producerede inputs forudsætter pengeøkonomi og - har det vist sig i Indien og Pakistan - tilskynder stærkt til en mekanisering af landbruget. Den grønne revolutions strategi er især blevet udformet på initiativ fra Rockefeller Foundation og er i internaliseringen især blevet båret frem af Ford Foundation, World Bank og andre mere eller mindre officielle amerikanske foretagender. Projektet har modtaget støtte fra flere multinationale selskaber, hvis produktion bl.a. omfatter de inputs, som er nødvendige i forbindelse med den grønne revolution. "The Goals of this agricultural strategy based on a new technology are to increase social stability, spread capitalist markets into rural areas, and create new sales and investment opportunities for multinational agri-business" (3). I nærværende sammenhæng skal vi hovedsageligt interessere os for målsætningen om social stabilitet - en målsætning, hvis realisering givetvis også er i visse indiske klassers interesse.

Har introduktionen af den nye landbrugsstrategi ført til øget social stabilitet? Spørgsmålet skal ikke søges besvaret i sin almene form her, men jeg vil pege på nogle af de effekter, den nye (kapitalistiske) produktionsmåde i indisk landbrug har haft og har på de erhvervsaktives fordeling på sociale klasser.

Endringen af produktionsforholdene har ført til iagttagelige forandringer i de sociale forhold. Der er, i forbindelse med indførelsen af den nye teknologi og de dertil knyttede ændringer i produktionsforholdene iøvrigt, sket en opløsning af de traditionelle relationer mellem jordbesidder

(3) H. Cleaver, "The Contradictions of the Green Revolution", Monthly Review (June, 1972), p. 90.

og fæstebonde såvel som mellem jordbesidder og landarbejder. I stedet er trådt et arbejdskøber-lønarbejder-forhold med bl.a. den konsekvens, at en stor del af de tidligere fæstebønder er blevet sat fra jorden for nu i stedet at indgå i kategorien lønarbejdere sammen med en del af landproletariatet. Arbejdskraftbehovet på de mekaniserede storbrug har imidlertid ikke været stort nok til at opsuge de bortviste dyrkere. Derfor tvinges en del af disse til periodisk arbejdsløshed eller til vandring mod andre landdistrikter eller mod byerne, hvor underbeskæftigelse og arbejdsløshed har været stærkt tiltagende i de sidste fem år. En anden konsekvens af den grønne revolution har været en ekspansion af de kapitaliserede brug på små selvejerbrugs bekostning - med samme resultat som ovenfor.

Det er især Kulak'er og Malik'er, som er overgået til kapitalistisk produktion i landbruget, for kun de har haft økonomiske midler til at foretage de ret betydelige investeringer i nye former for såsæd, gødning, overrisling og plantesygdomsbekæmpelse. Hertil må føjes, at overgangen til den kapitalistiske produktion er længere fremskredet i visse regioner end i andre og i tilknytning til visse afgrøder end til andre. Således gør de nye produktionsforhold sig især gældende i forbindelse med hvede, noget svagere i forbindelse med ris, og dyrkningen af hirse og bælgplanter er så godt som upåvirket af den kapitalistiske produktionsmåde. I regional henseende er den grønne revolution knyttet næsten udelukkende til Nordindien og i særdeleshed til delstaterne Punjab, Haryana og Uttar Pradesh, hvor omkring halvdelen af den dyrkede hvede stammer fra brug, som anvender de nye højt-udvandede sorter. Den kapitalistiske produktionsmåde kan således ikke siges at være den mest udbredte i de indiske landdistrikter, men det er afgjort den produktionsmåde, der er på frem-march. Og det er den produktionsmådes effekter på de sociale forhold, der tegner sig for den tydeligste forandringstendens i dagens Indien. Denne tendens er, for lige at opsummere, den påbegyndte polarisering omkring på den ene side en klasse af jordbesiddende ikke-arbejdere og på den anden side en

klasse af jordløse lønarbejdere eller direkte producenter (4). Her kommer den specielle teori om den rene kapitalistiske produktionsmåde ind som forklaring på den langsigtede tendens. Og heraf fremgår det bl.a. at polariseringen i et større tidsperspektiv er uforenelig med social stabilitet.

Tendensen til polarisering omkring de for den kapitalistiske produktionsmåde typiske klasser (5) virker også ind på den endnu ikke omtalte service-klasse, der er en samlebetegnelse for agenterne i landsbyens forskellige former for småproduktion og egentlige serviceerhverv. Betegnelsen 'service-klasse' er valgt, fordi disse agenter alle optræder i en service-funktion i relation til jordbrugerne, uanset om de er barberer eller producenter af jordbrugsredskaber. Denne service-klasse har traditionelt været knyttet til jordbrugerne i det såkaldte jajmani-system, hvor igennem serviceydernes andel af jordbrugsprodukterne har været bestemt i forhold til jordbrugernes andel i service-erhvervenes produkter. Pengeøkonomien og det kapitalistiske varemarkeds ekspansion har virket opløsende på jajmani-relationerne. Og desuden har småproduktionen ikke kunnet klare konkurrencen med den kapitalistiske produktion. Tendensen er en elimination af den traditionelle småproduktion, hvilket på de sociale forholds område har en opløsende effekt på service-klassen, hvis bærere i stigende udstrækning overgår til andre sociale klasser, primært landproletariatet. Igen er der store regionale forskelle, og igen er processen længst fremskredet i det nordvestlige Indien.

(4) Der skal gives et enkelt kvantitativt indicium på polariseringstendensen. I 1961-folketællingen udgjorde landarbejderne omkring 17% af den samlede arbejdsstyrke. I 1971-tællingen var denne procent-del steget til ikke mindre end 23 - og det var ud af en samlet arbejdsstyrke i landerhvervene, som var relativt mindre end 10 år før. (Economic and Political Weekly, 15.1.1972, p. 115 ff.)

(5) Det er i denne sammenhæng underordnet, at Marx skrev om kapitalister og lønarbejdere i tilknytning til byerhverv. Det afgørende er dobbeltrelationen imellem agent og produktionsmidler.

Den foranstående beskrivelse af de social-økonomiske klasser i tilknytning til landerhverv i Indien og hypoteserne om tendentielle omplaceringer på de sociale forholdsområde må kun betragtes som foreløbige antydninger. Ydermere må det understreges, at man med de opregnede klasser og fraktioner ikke har omfattet alle, men kun agenter i de skitserede produktionsprocesser. F.eks. er de fleste stammefolk på denne måde faldet helt udenfor beskrivelsen. Endelig må jeg gøre opmærksom på, at de store regionale forskelle i den indiske samfundsformation kan gøre den almene analyse ugylidig i forbindelse med et mindre område, som en delstat eller et distrikt. Dette forbehold er delvist taget allerede i forbindelse med omtalen af den grønne revolution (6).

2.3.2. Byerhvervene

I tilknytning til byerhvervene kan følgende social-økonomiske klasser tentativt identificeres:

-
- (6) Min beskrivelse af de sociale klasser i landerhvervene bygger især på følgende fremstillinger: Gunnar Myrdal, Asian Drama (Penguin 1968) pp. 1029-1092, "Labor Utilization in Traditional Agriculture". Charles Bettelheim, L'Inde indépendante (Petite collection Maspero 1971), pp. 39-55, "La structure économique et sociale des campagnes indiennes". Dandekar & Rath, "Poverty in India", Economic and Political Weekly, 2.1.1971, pp. 25-48 og 9.1.1971, pp. 106-146. Angus Maddison, Class Structure & Economic Growth. India and Pakistan since the Moghuls (Allen and Unwin 1971), pp. 101 ff., 67-70. Desuden er anvendt forskellige indiske statistikker, især Government of India, India 1971-72, og Government of India, Economic Survey 1971-72. Beskrivelsen af den grønne revolutions sociale konsekvenser bygger primært på Cleaver, op.cit., Philippe Gavi, Le Triangle Indien (Seuil 1972), pp. 39-63, "La révolution verte" ou la koulakisation". H.S. Dhillon: Indiens gröna revolution (Utrikespolitiska Institutet 1971). Byres, "The Dialectic of India's Green Revolution", South Asian Review, Vol. 5, 2 (Jan. 1972). Ashok Rudra, "The Green and Greedy Revolution", South Asian Review, Vol. 4, 4 (July 1971).

- (a) Proletariatet og eventuelt et pjalteproletariat
- (b) Småbourgeoisiet
- (c) Mellemlassen
- (d) Bourgeoisiet

Man bemærker, at betegnelserne her sammenfalder med dem, man ofte finder i analyser af samfundsformationer, der mere udpræget end Indien er domineret af den kapitalistiske produktionsmåde. Det betyder ikke, at ikke-kapitalistiske produktionsmåder i de indiske byerhverv er uden effekt på de sociale forhold. Men det forekommer at være en rimelig antagelse, at denne effekt i stor udstrækning kan omfattes af begrebet 'småbourgeoisiet'.

Proletariatet udgøres af de direkte producenter i den kapitalistiske industri, i transporterhverv og i bygningsindustri. De er i dobbeltrelation adskilt fra produktionsmidlerne. Numerisk tegner klassen sig for lidt over 10 pct. af alle erhvervsaktive, svarende til noget mere end halvdelen af den urbane arbejdsstyrke. Proletariatet er fortrinsvis koncentreret i de industrielt højtudviklede enklaver, som f.eks. Bombay-Poona, Calcutta-Vest Bengalen og Ahmedabad-Baroda. Det er også i de netop nævnte distrikter, man finder hovedparten af indisk storindustri, som i alt beskæftiger omkring halvdelen af den industrielle arbejdsstyrke. Resten er beskæftiget i småindustrier med under 20 ansatte.

Pjalteproletariatet kan undertiden hensigtsmæssigt opfattes som en distinkt klasse. Her skal den imidlertid betragtes som en fraktion af proletariatet. Pjalteproletariatet refererer til daglejere, arbejdsløse, tiggere, rickshawtrækkere og andre i lignende tilflugtserhverv, samt "gadesovere" i almindelighed. I de største bycentre er denne fraktion af proletariatet af en ganske anseelig størrelsesorden: i Calcutta anslås det således, at der alene i kategorien "gadesovere" er flere hundrede tusinde mennesker.

Identificeret på det økonomiske niveau betegner småbourgeoisiet vareproducenter, der både i den reelle tilegnelsesrelation og i ejendomsrelationen er forenet med pro-

duktionsmidlerne. De beskæftiger i ringe grad fremmed arbejdskraft permanent. Produktionsenheden vil ofte være (en del af) familien. Til småbourgeoisiet kan også henregnes småhandlende og visse private serviceydere, herunder bl.a. beskæftigede i person- og godsbeholdning forudsat at disse ejer "deres" transportmiddel. De indiske statistikker giver ikke basis for et pålideligt skøn over småbourgeoisiets samlede numeriske styrke, men det kan dog i forlængelse af de foregående estimeringer fastslås, at denne klasse er noget mindre end proletariatet.

Mellemklassen refererer til lønarbejdere, som ikke deltager i den materielle produktion. Det drejer sig om funktionærer i både den offentlige og den private sektor. Desuden er det bærere af ideologiske strukturer og funktioner, f.eks. lærere og journalister. Også beskæftigede i de såkaldte liberale erhverv og studenter kan henregnes til mellemklassen, der i lighed med småbourgeoisiet indtager en marginalposition i forhold til proletariatet og bourgeoisiet. Identificeret på økonomiske niveau alene, bliver mellemklassen meget heterogen m.h.t. andre grupperende karakteristika end netop forholdet til den materielle produktion, hvilket antyder nødvendigheden af i en konkret analyse at inddrage også de andre strukturniveauer.

Bourgeoisiet omfatter de besiddere af produktionsmidler, som ikke selv deltager i den værdiskabende proces, men beskæftiger lønarbejdere som direkte producenter og måske tillige som funktionærer. Efter kapitalens art kan der sondres mellem et handels-, et industri- og et finansbourgeoisie. Men en i Indien mere tydelig fraktionering er mellem bourgeoisie forstået som besidderne af den mellemstore kapital (konkurrencekapitalen) og storbourgeoisiet forstået som bærerne af oligopol- og monopolkapitalen. Der kan også sondres mellem på den ene side det indiske storbourgeoisie, og på den anden side det udenlandske bourgeoisie, sidstnævnte eventuelt inkluderende en komprador-fraktion (indiske "agenter" for udenlandsk kapital) (7).

2.4. DE SOCIAL-ØKONOMISKE KLASSERS MANIFESTATIONER OG MAGT

Den foranstående fremstillings primære sigte var at identificere de vigtigste klasser i Indien på det økonomiske niveau. Herigennem opnås en første ordning af informationer og forestillinger om de sociale forhold. Men som det allerede flere steder er kommet til udtryk, giver denne første ordning ikke mulighed for en konjunkturanalyse. Det er nødvendigt at inddrage effekterne af den politisk-juridiske og den ideologiske regionalstruktur i sammenhæng med en identifikation af de social-økonomiske klasser på de to øvrige niveauer og i sammenhæng med en undersøgelse af klassepraksis på alle niveauer. Der skal her gives indledende antydninger.

De sociale klasser er ikke til stede som døde legemer på klassekampfeltet, men indgår som praksis i dynamik og modsætningsfyldt enhed med andre klassers praksis. Enheden

-
- (7) Karakteristikken af de social-økonomiske klasser i tilknytning til byerhvervene er hovedsageligt baseret på følgende fremstillinger: Bettelheim, op.cit. pp. 96-143, "La bourgeoisie et le capital" & "Proletariat et petite bourgeoisie". Dandekar & Rath, op.cit. Bhagwati & Desai, India. Planning for Industrialization (Oxford Univ. Press 1970), pp. 65-67, 76-83. Desuden de indiske statistiske publikationer, som er nævnt i note (6). De ovenfor omtalte social-økonomiske klasser - der alle antages også at indgå i den politiske klassekamp - er ikke de eneste sociale kræfter i den indiske samfundsformation. Hertil hører i det mindste også to sociale kategorier, nemlig det civile bureaukrati og officerskorpset. Begge disse sociale kategorier har haft afgørende indflydelse på klassekampen og statens funktionsmåde. Følgelig ville der være al mulig grund til at inddrage bureaukratiet og officerskorpset i nærværende fremstilling, hvilket jeg imidlertid må afstå fra af pladsmæssige hensyn. Indføres der sociale kategorier i analysen, må det nemlig, i overensstemmelse med ønsket om teoretisk konsistens, også føre til særlige undersøgelser af de politiske (og ideologiske ?) strukturers effekter på de social-økonomiske klasser. En så omfattende analyse er ikke målet med nærværende artikel. Det følgende afsnit anviser blot nogle retningslinjer for en analyse af de social-økonomiske klassers manifestationer og magt på det politiske klassekampniveau.

er en enhed med dominans - én eller eventuelt flere klassers praksis vil i kombinationen med de øvrige klassers praksis konstituere sig som dominerende. Strukturernes afgrænsende effekt på de enkelte klassers praksis og disse enkelte klassers grad af organisering er blandt de vigtigste determinanter for de respektive sociale klassers magt. Deres faktiske magt (som er relativ) fastlægges i kombinationen af klassepraksis'er.

Vi skal se på nogle af de sociale klassers praksis og herunder søge at blotlægge de vigtigste strukturelle effekter.

2.4.1. Undertrykte klasser

Landproletariatets, Kisan-klassens og byproletariatets praksis har helt overvejende haft økonomien som objekt, og disse klassers vigtigste organisationer er i udpræget grad økonomiske interesseorganisationer. Den mere specifikke praksis har som hovedregel antaget form af strejker, gherao, (8) landtagning eller demonstrationer for højere løn eller bedre arbejdsvilkår. Kun undtagelsesvis har især de undertrykte klasser i landerhvervene haft et politisk perspektiv på deres praksis, således i Naxalbari 1967, men da har det drejet sig om et lokal-politisk perspektiv. I den udstrækning de tre kommunistpartier og socialistpartierne kan opfattes som organisatoriske manifestationer af de tre nævnte klasser, repræsenterer de ganske vist en klassepraksis, der som specifikt mål har en overtagelse af staten. Men dels må man være opmærksom på disse partiers ret begrænsede betydning, og dels må det fremhæves, at kun Communist Party of India (Marxist-Leninist) går ind for en revolutionær omvæltning af samfundformationen - de øvrige "socialistpartier" tilstræber (især

(8) En for subkontinentet særpræget teknik, der består i, at arbejderne omringer, ofte i bogstaveligste forstand, en arbejdskøber eller arbejdsleder og isolerer vedkommende indtil bestemte lønkrav el.lign. indfries.

økonomiske) reformer ved konstitutionel aktivitet på den politiske scene.

De økonomiske undertrykte klasser, der - når klasse-individernes pårørende medregnes - udgør mere end 3/4 af den samlede befolkning i Indien, har - qua klasser - gjort sig meget lidt gældende på både det politiske og ideologiske klassekampniveau, og selv deres praksis på det økonomiske niveau har været stærkt begrænset, omend tiltagende i de senere år (9). Ydermere har disse klasser fortrinsvis manifesteret sig i kun tre delstater, Vest Bengalen, Kerala og Andhra Pradesh. Dertil er at føje, at kun i Kerala (bl.a. med 1970-jordreformen) har deres praksis ført dem et lille stykke frem mod realiseringen af (fortrinsvis) økonomiske klasseinteresser. Kort sagt er land- og byproletariatets samt Kisan-klassens praksisfelt så begrænset, og deres faktiske magt så ringe, at man må se sig om efter forklaringer på denne tilstand.

Proletarernes og bøndernes økonomisk-materielle situation er klart utilfredsstillende og bliver generelt mere og mere utilfredsstillende: industriarbejdernes realløn er faldende, presset på jord og arbejdspladser er stigende, udbytningsgraden tiltager, dele af Kisan-klassen og serviceklassen mister deres hidtidige materielle eksistensbetingelser i forbindelse med landbrugets kapitalisering og det kapitalistiske varemarkeds ekspansion, etc. Betingelserne skulle således på det økonomiske niveau være til stede for revolutionær praksis (10). En forklaring på de faktiske tilstande

(9) Således er både antallet af arbejdskonflikter, antallet af strejkende og antallet af strejke-dage steget stærkt i sidste halvdel af 1960'erne. Se f.eks. Times of India Yearbook 1970, p. 300.

(10) Påstandene om de undertrykte klassers økonomisk-materielle situation og forringelsen i den, underbygges af officiel indisk statistik. Der kan desuden henvises til Dan-dekar & Rath, op.cit., og for almene drøftelser af de dominerede klassers situation og kamp henvises til Gunnar Frederiksson: Indien - tragedi eller revolution (Prisma, Stockholm 1969), Bettelheim, op.cit., Gavi, op.cit. pp. 183-330, "Histoire du mouvement communiste en Inde", "Kerala...", "Les guérillas naxalites".

på de sociale forholds område må derfor inddrage de øvrige strukturniveauer, altså det juridisk-politiske og det ideologiske.

Ifølge Poulantzas virker den kapitalistiske stat desorganiserende på de undertrykte klasser ved at fastholde klasse-individerne i "individualiseringen" på det politisk-juridiske niveau. Denne teoretiske hypotese er i sin almene form en rammende karakteristik af, og dermed en forklaring på, art og omfang af de dominerede klassers praksis. Det er dog næppe en dækkende forklaring - i hvert fald kan også ideologiens effekter anvendes til forklaring, som vi om et øjeblik skal se. Isoleringseffekten på det økonomiske niveau giver sig klart til kende i form af konkurrence om jord og arbejdspladser - en konkurrence, der både iklæder sig individuelle og kollektive fremtrædelsesformer. Samtidig er isoleringen af den økonomiske kamp i forhold til den politiske og ideologiske åbenbar: fagforeninger og partier har så godt som intet samarbejde. Dertil kommer statens mere specifikke desorganiserende effekter, eksempelvis manifesteret i opdelingen på delstater og i det "statslige" Congress Party's organisering af proletarer og bønder i konkurrence med disse klassers "egne" partier. Denne konkurrence-organisering er også kommet til udtryk i forbindelse med fagforeningerne. All-India Trade Union Congress blev således allerede i 1947 delt ved dannelsen af det til Congress Party knyttede Indian National Trade Union Congress. Man kan også fremhæve tilsidesættelsen af kommunistisk ledede delstatsregeringer ved hjælp af forfatningsbestemmelsen om President's Rule, arrestationer og fængsling af kommunister og socialister under Preventive Detention Acts, og Congress Party's "tilnærmelser" til Communist Party of India (CPI) - tilnærmelser, der var medvirkende til dette partis splittelse i 1964, og som siden har styrket tilhængerne af økonomisk reformisme indenfor CPI.

Hvad angår de juridisk-politiske strukturers individualiseringseffekt, skal det blot fremhæves, at denne, i samvirke med ideologistrukturens effekter, stærkt medvirker til

at tilsløre proletarers og bønders klassetilhørsforhold. Individualiseringen er under alle omstændigheder en illusion, men i indisk sammenhæng - specielt for så vidt angår landdistrikterne - bliver det en slags illusion i anden potens: hverken juridisk eller politisk er individerne "frie" eller "lige". Ideologi og lokalsamfundenes politiske struktur forhindrer effektivt den form for frihed og lighed, som kendetegner borgeren i en "ren" kapitalistisk samfundsformation uanset klassetilhørsforhold. Landarbejderens og fæstebondens afhængighed af arbejdskøber og jordbesidder er ofte så stor, at også deres politiske adfærd bestemmes af "patronen"/jajman'en. Bl.a. kan der henvises til de lokale Malik'ers kontrol over deres "klienters" stemmeafgivning - fænomenet har fået betegnelsen "vote-banks". Landproletariatets og Kisan-klassens lavkastestatus i forhold til Kulak- og Malik-klassen (en generel regel med undtagelser) er en institutionalisering af deres underordning og medvirker derfor ofte til at hæmme klassepraksis. Dertil kommer, at landsbysamfundene er præget af stridigheder mellem lokale ledere, hver med sin skare af "klienter", som på denne måde holdes fast i konflikter uden klassemæssigt indhold (1).

Vender vi os fra intimsamfundet for at betragte de hovedsageligt ideologiske forhold, som i al-indisk sammenhæng svækker underklassernes organisering og tilslører individernes klassetilhørsforhold, er det tilstrækkeligt at fremhæve følgende: 1) den hierarkiske ordning af kasterne, og specielt springet fra de kasteløses status til lavkaststatus, hæmmer en organisering på klassebasis og en perception i klassestermer; 2) i den udstrækning samme kaste rummer individer med uensartet klassetilhørsforhold, vil dette tendere mod en svækkelse af klassebevidstheden; 3) i det omfang lavkastestatus og kasteløshed sammenfalder med tilhørsforhold til

(1) Björn Hettne har i sin bog Uttevcklingsstrategier i Kina och Indien (Studentlitteratur 1971), pp. 67-78 foretaget komparation mellem forudsætningerne for kinesiske og indiske bønders revolutionære "tilbøjeligheder". Jeg har i dette tekstafsnit ladet mig inspirere heraf.

dominerede klasser, vil dette generelt cementere dominans-subordinationsforholdet; 4) religion og "regionalisme" hæmmer klasseidentifikationen. Flere hypoteser kan sikkert formuleres, men kaste, religion og "regionalisme" er formentlig de grupperende karakteristika, der - sammen med effekterne af lokal- og unionsformationernes politiske strukturer - har den største forklaringskraft overfor de tidligere fremførte postulater om de undertrykte klassers praksis.

2.4.2. Storbourgeoisiet

I nærværende fremstilling skal jeg ikke gå ind på en undersøgelse af de øvrige klassers praksis, bortset fra storbourgeoisiets, som tages op til drøftelse med henblik på en sammenligning med de omtalte undertrykte klassers praksis.

I modsætning til de undertrykte klasser har storbourgeoisiets praksis i høj grad været rettet også mod det politiske og det ideologiske strukturniveau. Desuden har denne klasse været præget af kontinuerligt eksisterende og faste magtorganisationer. Og trods storbourgeoisiets numeriske svaghed har det haft magt til i stor udstrækning at realisere sine interesser både på det økonomiske og på det politiske niveau.

For at forstå storbourgeoisiets position i den indiske samfundsformation er det nødvendigt at undersøge dels dets historiske udvikling, dels dets økonomiske og politiske magtorganisationer og dels dets forhold til staten.

Det nuværende indiske storbourgeoisie har sine historiske rødder helt tilbage i tiden før den engelske kolonisation, da indiske handelshuse forestod en omfattende international handel med tekstilvarer, råsilke, sukker m.m. I den britiske periode overtog fremmed handelskapital den ledende rolle, men nogle af de gamle handelsfællesskaber overlevede de første tilbageslag og formåede sidenhen at etablere sig - undertiden i samarbejde med, undertiden i konkurrence med, den fremmede kapital. The Permanent Settle-

ment Scheme, der gav de traditionelle skatteopkrævere (zamin-dar'erne) ejendomsret til jord (1793), førte til en større koncentration af landbrugskapitalen og skabte forudsætninger for mere omfattende investeringer i handel og manufakturer. Derved trådte en del zamindar'er ind i byerhvervene. Og sammen med ældre handelshuse deltog de i opbygningen af en indisk domineret industri. Bomuldsindustrien blev således grundlagt i Bombay (1854) af en lokal parser-handelsmand (C.N.Dawar). Andre indiske foretagere fulgte efter med investeringer i en hurtigt voksende bomuldsindustri. Det var især gamle handelsfællesskaber, som investerede i industrien - f.eks. Tata-familien (parsere) og Hirachand-familien (fra Gujarat). Senere fulgte pengeudlånere, f.eks. Sarabhi-familien. Det er bemærkelsesværdigt, hvor få familier, der tegner sig for hovedparten af de indiske investeringer i moderne industri. Ydermere er det værd at notere sig disse familiers indbyrdes integration bl.a. i kraft af fælles geografisk oprindelse (gujarati'er), eventuelt i kombination med en fælles minoritetsreligion (parsere og marwari'er, der er jain'er).

Den første verdenskrig gav den indisk ejede industri et opsving, hvilket især begunstigede Tata's stålværker, der foretog store produktionsudvidelser for at imødekomme de allierede stridskræfters behov til krigsførelsen i Asien. Også importsubstitutionen gav fordele for indisk industri, især for tekstil og jute. Desuden påbegyndtes under krigen fremstilling af cement, papir, sukker og visse andre varer i betydeligt større omfang end tidligere. Disse og andre industrier blev beskyttet i mellemkrigstiden, og desuden begunstigedes nogle af de indisk ejede industrier stærkt af nationalistbevægelsens agitation for boycott af engelske varer.

Resultatet af den skitserede historiske udvikling var en ekstrem koncentration af indisk industri- og finanskapital i 1947. De tidligt etablerede koncerner var, som nævnt, skabt af numerisk små økonomiske fællesskaber med tradition for internt samarbejde. Man hjalp hinanden frem indenfor hvert fællesskab og styrkede på den måde hele gruppens stilling. Også integrationen af de forskellige kapitalformer, handels-,

industri- og finanskapital, medvirkede til skabelsen af koncernernes oligopol- eller monopolstillinger i indisk økonomi (12).

Vi skal nu se lidt nærmere på det indiske storbourgeois nuværende magtorganisationer, og herunder begynde med de rent økonomiske. Specielt vil jeg i uddrag referere en undersøgelse af lokaliseringen af kontrol- og beslutningscentrene i de indiske koncerner (13).

"The unit of control and decision in the corporate private sector is the business group, not the individual joint stock company..". Og videre: "The best way to measure the concentration of economic power in this sector, therefore, is to estimate the share of the leading groups and their minority interests in the physical assets or of the value added in the sector". Hazari griber herefter analysen an ved en afgrænsning af de i alt 20 koncerner, som indgår; dernæst foretages en opdeling på indre og ydre cirkler, afhængig af om beslutningscentret (industrigruppen) har fuld eller kun delvis kontrol med det pågældende aktieselskab. Formelt kan opdelingen hvile på opgørelser over aktie- og andre kapitalandele, men dette vil give et fejlagtigt billede af kontrolens koncentration. For det første vil selskaber med mange små aktiebesiddere ofte kunne domineres af en enkelt lidt større. For det andet forholder visse store aktiebesiddere sig strengt neutrale m.h.t. investeringsbeslutninger - det drejer sig således om delstaterne, Life Insurance Company og en del banker. Derfor kan en privat aktiebesidder af moderat størrelse ofte sidde inde med beslutningsmyndigheden. Analysen af koncernerne må følgelig foretages under hensyntagen til sådanne forhold, og et af resultaterne bliver en væsentlig udvidelse af indercirklen.

(12) Den historiske skitse bygger hovedsageligt på Bhagwati & Desai, op.cit. chs. 1-3.

(13) R.K. Hazari, The Structure of the Corporate Private Sector (Asia Publishing House, London 1967). En bemærkelsesværdig grundig undersøgelse - finansieret af The Research Programmes Committee, Planning Commission. Citaterne ovenfor er fra p. 4.

Det vil føre for vidt at referere hele Hazari's undersøgelse. I stedet skal et eksempel på en industrigruppe fremdrages som illustration af den økonomiske magts koncentration og af monopolernes dominansmekanismer.

Tata-gruppen er - uanset opgørelsesmåde - den betydeligste indiske koncern med en aktiekapital i indercirklen på over 700 millioner Rs (1958) og en egenkapital på knap 3 milliarder Rs. Tallene bliver noget større, hvis den ydre cirkel medregnes. I andele af den organiserede private sektors samlede aktie- og egenkapitaler kontrollerer Tata hhv. 10 og 12 pct. (14). Indefra styres Tata-koncernen af det tilsyneladende ubetydelige Tata Sons. Denne kontrol er sikret ved en enkel teknik, der består i at A (Tata Sons) investerer i B (Investment Corporation of India) og disse to investerer begge i C. I næste led foretager A, B, og C alle investeringer i D, osv. Princippet ligger også til grund for den vertikale integration af industrierne. Resultatet er Tata-gruppens fuldstændige kontrol over 52 store indiske virksomheder og andre økonomiske institutioner, og gruppens delvise kontrol over andre 68 (15).

Tata kontrollerer - sammen med de i størrelse 12 næstfølgende koncerner - knap en fjerdedel af den samlede aktiekapital og godt en fjerdedel af egenkapitalen i den organiserede private sektor. Medregnes den kapital, disse 13 koncerner har delvis kontrol over, fås de respektive procenter 30 og 32. Disse tal er alle fra 1958. Sammenlignet med 1951 har denne monopol- eller oligopolkapitals andel været stigende. For aktiekapitalens vedkommende har stigningen været på omtrent 10 pct. med basis i 1951-andelen. Hazari's egen konklusion er følgende: "The study discloses a clear and significant increase in the concentration of economic power in the corporate private sector between 1951 and 1958" (16). Intet

(14) Ibid. p. 40

(15) Tallene er fra 1958. Ibid. pp. 398-399

(16) Ibid. p. 304

tyder på, at tendensen skulle have ændret sig siden 1958 (17).

Udover de rent økonomiske organisationer er det indiske storbourgeois også integreret via interesseorganisationer med et bredere sigte. De første tilløb til en organisering på landsbasis kom allerede i 1885. Flere forsøg fulgte, og i 1927 oprettedes, bl.a. på initiativ fra Birla-koncernens ledere, The Federation of India Chambers of Commerce and Industry, FICCI. Denne organisation holdt sig i snæver kontakt med Congress Party, formelt såvel som uformelt (jvf. Birla's personlige venskab med Gandhi). Den politiske uafhængighed bragte FICCI i et momentant modsætningsforhold til Congress Party - måske et udtryk for statens relative autonomi i forholdet til den dominerende klasse. Men i løbet af få år havde organisationen fundet sig til rette i den nye form, og formelle relationer mellem statsapparatet og FICCI udmøntede sig. FICCI er afgjort den mest betydningsfulde af storbourgeoisiets magtorganisationer, men det er ikke den eneste ved siden af de rent økonomiske. Iøvrigt opererer industrigrupperne også direkte på det politiske niveau (18).

Der er en markant forskel på statens funktionsmåde overfor storbourgeoisiets organisationer på den ene side og overfor land- og byproletariatets samt Kisan-klassens på den anden. Både formelt og uformelt er storbourgeoisiets organisationer blevet integreret i statslige organer, f.eks. med et stort antal repræsentanter i lovforberedende udvalg, og der holdes jævnligt møder mellem repræsentanter for regeringen og FICCI. På denne måde har den indiske stat, og herunder

(17) Jvf. hertil Alexander Spree, "Die Indische Grossbourgeoisie eine Gefahr für die unabhängige Entwicklung Indiens". Deutsche Aussenpolitik, 1967, p. 958. Spree bygger bl.a. på Monopolies Report fra 1965. Helt nye undersøgelser med samme konklusion er refereret af Paresch Chatto padhyay i Le Monde diplomatique, Aout 1972, p. 12, "Le socialisme indien".

(18) F.eks. har både Tata og Birla i valgår givet Congress Party millionbeløb til valgkamp. Dette afsnit bygger hovedsageligt på B.E. Brown, "Organized Business in Indian Politics", i Aiyax & Srinivasau, Studies in Indian Democracy (Bombay 1965) pp. 553-574.

Congress Party, svækket isolerings- og individualiserings-effekten. Individuel og kollektiv konkurrence er - naturligvis også i kraft af fraktionens autonome organisering - blevet begrænset og i stor udstrækning erstattet med samarbejde, især om mere langsigtede mål.

Storbourgeoisiets relationer til staten vil blive drøftet lidt mere indgående i det næste afsnit, hvor statens funktioner sættes i forhold til de forskellige klassers interesser.

2.5. MODALITETER AF STATENS ALMENE FUNKTION OG EFFEKTER PÅ DE SOCIALE FORHOLD

En analyse af modaliteter af statens almene funktion som sammenholdningsfaktor for en samfundsformations enhed kan - som foreslået af Poulantzas - ordnes i kategorierne økonomiske, politiske og ideologiske funktioner. Men det skal i den forbindelse understreges, dels at det drejer sig om aspektbetragtninger (en konkret disposition kan være rettet mod mere end ét niveau), og dels at funktionernes effekt på de sociale forhold ikke generelt vil være begrænset til et enkelt niveau. Således må de sociale effekter af f.eks. en jordlovgivning, der hovedsageligt retter sig imod det økonomiske niveau, analyseres på alle klassekampniveauer, fordi omplaceringer i de social-økonomiske forhold reflekteres også i de social-politiske og i de social-ideologiske forhold. Indskrænkes eller udvides en klasses praksisfelt på det økonomiske niveau, vil dette indgå som en meddeterminant i fastlæggelsen af den pågældende klasses praksisfelt også på de andre niveauer.

I nærværende afsnit skal opmærksomheden primært samles om følgende centrale spørgsmål: Hvilke klassers interesser har statens forskellige funktioner og hele magtudøvelsen gennem de statslige institutioner realiseret i det politisk uafhængige Indien? Som det gælder for den øvrige del af artiklen, kan der også her kun gives foreløbige og ufuldstændige svar. I nogen udstrækning vil fremstillingen blive

styret af den teoretiske opdeling på økonomiske, politiske og ideologiske funktioner (19). Hovedvægten lægges imidlertid på de økonomiske, både fordi disse synes at dominere i statens funktionsmåde, og fordi de på afgørende vis påvirker de økonomiske magtforhold og derigennem sætter skranker for klassernes politiske magt.

2.5.1. Statens økonomiske funktioner

Uden teoretisk begrundelse vil følgende fremstillingsorden blive anvendt ved beskrivelsen af nogle vigtige økonomiske dispositioner: først behandles planlægning og økonomisk politik i relation til landerhvervene, dernæst i relation til byerhvervene (især industrien), og til sidst drøftes separat den førte indkomst- og beskæftigelsespolitik.

I den officielle planlægningsideologi har de overordnede målsætninger for landerhvervene frem til slutningen af 1960'erne været maksimering af økonomisk vækst og minimering af social ulighed. Den indbyrdes prioritering af disse erklærede målsætninger har varieret over tid, med tendens til stadig højere prioritering af målsætningen om den økonomiske væksts maksimering. I den fjerde femårsplan og i de øvrige økonomiske beslutninger fra statens side siden 1966/67 har minimeringen af social ulighed i landerhvervene således indtaget en klart underordnet stilling.

Det der her fortrinsvis har interesse, er de dispositioner, som knytter sig til lighedsmålsætningen, og de vækstfremmende foranstaltninger vil kun blive inddraget i den udstrækning, de må antages at have haft betydelig effekt på de

(19) Statens ideologiske funktioner og den dermed forbundne reproduktionsproblematik skal ikke behandles her. Udeladelsen af denne problematik er en af årsagerne til den foreliggende analyses statiske og statisk komparative karakter. De af statens ideologiske funktioner, som ikke vedrører reproduktion, er så tæt knyttet til de politiske funktioner, at jeg for overskuelighedens skyld har fundet det hensigtsmæssigt kun at omtale de sidstnævnte. Dette er ikke den eneste forenkling i forhold til teorien.

sociale forhold.

En del af statens dispositioner har haft karakter af institutionelle reformer, mens andre mere direkte har taget sigte på en påvirkning af produktionsmidlernes fordeling. Til den første kategori hører forskellige Zamindari Abolition Acts og forskellige Tenancy Acts.

Zamindari Abolition Acts er fællesbetegnelsen for den lovgivning, der i begyndelsen af 1950'erne afskaffede forskellige skatteopkrævende mellemmand, som zamindar'erne i Vest Bengalen, Bihar, Orissa og dele af Madras, taluqdar'-erne i Uttar Pradesh, jagirdar'erne i nogle fyrstestater, og lignende. Disse grupper (alle tilhørende Malik-klassen), som vi af bekvemmelighedshensyn kan betegne zamindar'erne, besad ved uafhængigheden de primære rettigheder til omkring 40 pct. af Indiens landbrugsjord. Zamindar'erne inddrev jordrente fra forpagterne (tenants-in chiefs eller ryots) og svarede heraf skat til staten. Unionslegislaturen vedtog kort tid efter den politiske uafhængighed at anbefale en omlægning af jordbeskatningssystemet med afskaffelse af zamindar-embederne. Delstaternes legislaturer, hvorunder kompetencen til at lovgive i relation til landerhvervene næsten eksklusivt hører, viste i begyndelsen nogen tilbageholdenhed. Men omkring 1954 regner man med, at zamindar-systemet stort set var afløst af et nyt jordbeskatningssystem, hvor de grupper, som tidligere besad de sekundære rettigheder til jorden, nu betaler skatten direkte til staten. Der skete ikke i forbindelse med denne lovgivning nogen nævneværdig omfordeling hverken af jord eller andre produktionsmidler. Nogle zamindar'er måtte ganske vist afgive jord i forbindelse med omlægningen, fordi der samtidig blev fastsat loft over ejendomsstørrelsen. Men dels kunne man undgå en sådan afgivelse ved formelt at uddele jorden til familiemedlemmer, og dels reduceredes betydningen af de faktiske afståelser, fordi de hovedsageligt omfattede den dårligste jord.

Vigtigere er det måske at gøre opmærksom på, at zamindar-reformerne ikke førte til en forbedring for de egentlige dyrkere, men blot sikrede de tidligere sekundærbesiddere,

altså tenants-in-chiefs og ryots (der kan henregnes til Kulak-klassen). Disse er ofte ikke direkte producenter i landbruget, men har videre-forpagtet jorden til share-croppers, de egentlige fæstebønder (der hører til Kisan-klassen). De har forskellige navne i forskellige egne af Indien. Således betegnes de bargadar'er i Vest Bengalen og bataidar'er i Bihar. Disse direkte producenter i landbruget har heller ikke opnået beskyttelse ved de forskellige Tenancy Acts, da disse, i lighed med zamindar-lovene, primært har taget sigte på en lovmæssig beskyttelse af de tidligere sekundær-besiddere. Også i de egne af Indien, hvor man ikke har haft zamindar'er, har lovgivningen først og fremmest sikret jordbesiddere af forpagter- eller ryot-typen. Tenancy-lovene har således reguleret omfanget af den jordrente, forpagterne kan afkræves, og har desuden sikret dem mod vilkårlig opsigelse. Tilsvarende garantier er ikke givet til fæstebønderne udenfor delstaten Kerala. De er fortsat ubeskyttede m.h.t. den jordrente, ryot'en kan pålægge dem at betale, og m.h.t. opsigelse af brugsrettighederne. En anden gruppe af direkte producenter, de jordløse landarbejdere eller landproletariatet, har heller ikke opnået nævneværdige forbedringer i forbindelse med den her omtalte lovgivning. I enkelte af de tidligere fyrstestater er landarbejderne dog i kraft af reformerne blevet fritaget for tvangsarbejde - det gælder især for Rajasthan.

Ved siden af de institutionelle reformer har den indiske stat ved hjælp af begrænsninger i ejendomsstørrelse mere direkte søgt at påvirke fordelingen af jorden. Indiens første planlæggere foreslog i udkastet til den første femårsplan en kollektivisering af ejendomsretten, men denne linje i unionsstatens økonomiske politik blev droppet allerede i den endelige plan, hvor man i stedet anbefalede en lovgivning om løft over ejendomsstørrelsen. Det regerende Congress Party fulgte senere, med Nagpur-resolutionen af 1959, den tidlige radikale linje op med bl.a. følgende programerklæring: "The future agrarian pattern should be that of co-operative joint farming in which the land should be pooled for joint cultivation, the farmers continuing to retain their property rights and

getting a share from the common produce in proportion to their land" (20). Det blev imidlertid ved det verbale. Både Malik- og Kulak-klassen modsatte sig radikale reformer i landbruget, hvilket virkede som en effektiv bremse p.g.r.a. disse klassers store magt i de allerfleste delstatsformationer. Der er i alle delstaterne nu gennemført en lovgivning, der lægger loft over ejendomsstørrelserne, men dels er loftet lagt højt, dels har det været relativt nemt at omgå lovbestemmelserne. Kun i Kerala er der med The Land Reform Act af 1970 sket en sådan begrænsning af ejendomsstørrelsen, at det klart har været imod de større jordbesidderes både økonomiske og politiske interesser.

Siden Congress Party's store valgsejre i 1971-unionsvalget og i 1972-delstatsvalgene har der været en tendens til en fornyet radikalisering på det deklaratoriske plan. En parti-komitê har f.eks. foreslået en betydelig sænkning af loftet over ejendoms- og brugsstørrelser. Men det er i denne forbindelse måske mere interessant at bemærke det hensyn, komiteen allerede i sine forslag har taget til de kapitalistiske Kulak'er, specielt i Punjab: De får nemlig mulighed for at beholde betydeligt større jordarealer end forslagene tillader i de delstater, hvor den grønne revolution er fraværende eller kun lidet udbredt.

Der hører betydeligt mere til en beskrivelse af den indiske stats økonomiske politik overfor landerhvervene. Bl.a. kunne drøftelsen af den grønne revolution være placeret her, fordi den i høj grad er blevet igangsat og holdt gående på initiativ fra staten (se afsnit 2.3.1.) Desuden ville det være relevant at behandle de statslige kreditinstitutioners udlånspraksis - for blot at nævne et enkelt uomtalt forhold i statens økonomiske funktioner overfor landerhvervene. Den foranstående beskrivelse skulle imidlertid være tilstrækkelig som belæg for en foreløbig konklusion: Den indiske stat har i sin politik overfor landerhvervene begunstiget Kulak-

(20) Citeret efter Morris-Jones, The Government and Politics of India (Hutchinson Univ. Library, 1971) p. 110.

og Malik-klassen (Kerala undtaget), hvilket har været ensbetydende med en tilsidesættelse af Kišan-klassens og landproletariatets økonomiske (og politiske) interesser (21).

I afsnit 2.3.1. omtales sociale konsekvenser af den grønne revolution, bag hvilken ligger statslige dispositioner af overvejende væksthæmmende karakter. Og umiddelbart ovenfor har emnet været lovgivning og forslag til lovgivning, der direkte har taget sigte på produktionsmidlernes fordeling. En lignende sondring mellem væksthæmmende og distributive foranstaltninger kan principielt gennemføres for så vidt angår statens funktioner overfor byerhvervene, men man kan ikke her så klart identificere to grupper af dispositioner med hver sit hovedformål. De fleste indgreb har taget sigte på en realisering af både en vækst- og en fordelingsmålsætning - med en generel tendens til højeste prioritering af vækst. Fremstillingen af statens politik i relation til byerhvervene skal derfor gribes an på en måde, der stemmer bedre overens med de foreliggende informationer: Først siges lidt om den offentlige sektor, dernæst følger en drøftelse af forholdet mellem offentlig og privat virksomhed i økono-

(21) Beskrivelsen af statens økonomiske politik overfor landerhvervene er især baseret på følgende fremstillinger: Dandekar & Rath, op.cit. Angus Maddison, op.cit. pp. 101-111. Myrdal, op.cit. ch. 26, pp. 1241-1384. Hettne, op.cit. pp. 129-180. Chattopadhyay, op.cit. Bettelheim, op.cit. pp. 63-82. Her skal gengives én af disse fremstillinger konklusioner, nemlig Angus Maddison's: "It is clear that Indian land legislation has not established a socialist pattern in agriculture, nor has it upset the hierarchy of cast privilege in village society. It has been a move towards capitalism, with a widening of income differentials between the village capitalists and the layers. The British peeled off one layer. Zamindar abolition peeled off another. This time as under the British, all the benefits have been absorbed by the next two or three layers. These people are less parasitic than the zamindars or the Moghul nobility... But the share-croppers and labourers are still squeezed to a sub-human margin of subsistence as they were under the Moghuls". (Maddison, op.cit. pp. 105-106).

mien, og endelig omtales statens direkte og indirekte reguleringer af den privat-økonomiske aktivitet.

En komité under Congress Party foreslog i 1947 en meget kraftig udvidelse af den offentlige sektor, hvilket af fødte en del oppositionel aktivitet fra FICCI's side og var medvirkende til at anstrenge forholdet mellem denne interesseorganisation og regeringspartiet. Året efter fremkom resultatet af disse sammenstød med erhvervsinteresserne: en økonomisk programmerklæring, af hvilken fremgik, at den offentlige sektor (fortsat) skulle tage sig af våbenindustri, atomenergi og jernbaner. Der var m.a.o. ikke tale om nogen form for nationalisering. Først i midten af 1950'erne skete en udvidelse af den relativt ubetydelige offentlige sektor med nationalisering af luftfarten, The Imperial Bank of India og livsforsikringsselskaberne. Sideløbende fik tilhængerne af en stor offentlig sektor gennemtrumfet en kongresresolution (den såkaldte Avadi-resolution af 1955), hvori det erklæredes, at det overordnede mål for statens økonomiske politik var skabelsen af "a socialistic pattern of society". I de følgende år satte Avade-resolutionen et vist præg på den økonomiske lovgivning, især overfor industrien. I The Industrial Policy Resolution af 1956 fastsloges således, at "all industries of basic and strategic importance, or in the nature of public utility services, should be in the public sector" (22). Mere konkret foreskrev denne lov, hvilke industrier der henhørte under den offentlige sektor, hvilke der var åbne for både offentlig og privat virksomhed, og endelig hvilke industrier der faldt under den private sektors domæne. I årene efter 1956 blev der ikke foretaget nævneværdige nationaliseringer, men staten investerede i et ganske anseligt omfang i offentlig virksomhed, og sektoren voksede på den måde relativt. I forbindelse med den tredje femårsplan (1961-66) blev den offentlige sektors væksttempo dog nedsat i forhold til tidligere. Og i midten af 1960'erne blev den indiske stat tvunget til at åbne for flere private

(22) Citeret efter A. Maddison, op.cit. p. 112.

investeringer i industri, som ellers ifølge 1956-loven gradvist skulle overgå til den offentlige sektor. I 1969/70 fulgte imidlertid atter en udvidelse af sektoren ved nationalisering af de 14 største indiske banker. Og i 1972 er India Iron & Steel blevet underlagt staten. Der synes i øjeblikket at være en tydelig tendens til udvidelse af den statslige intervention på det økonomiske niveau.

Hvorledes relaterer spørgsmålet om den offentlige sektors art og omfang sig til de sociale klasser? Hvem begünstiges af en stor offentlig sektor? Umiddelbart kan man pege på en samfundsgruppe, som klart nyder godt af en stor offentlig sektor, nemlig det civile bureaukrati, der igennem sin ledelse af mange offentlige virksomheder styrkes i forhold til samfundsformationens øvrige sociale kræfter. Men også storbourgeoisiet og måske bourgeoisiet får varetaget deres klasseinteresser. I forbindelse med statens overtagelse af visse økonomiske aktiviteter styrkes hele det kapitalistiske økonomiske system, alene i kraft af den yderligere organisering af kapitalen, som finder sted i forbindelse med nationalisering og offentlig virksomhed. Det betyder ikke, at alle former for nationalisering eller et hvilket som helst omfang af den offentlige sektor er foreneligt med bourgeoisiernes interesser. Men netop således som forholdet mellem offentlig og privat kapitalisme er i Indien, synes det at være disse klassers/fraktioners interesser, der varetages. Der er ikke i den indiske stats politik blevet rørt ved det grundlæggende princip om privat ejendomsret, der netop kun er blevet fraveget for så vidt angår udvalgte økonomiske aktiviteter, fortrinsvis under henvisning til de nationale interesser, således eksempelvis i forbindelse med bankernes nationalisering i 1969/70. Desuden fungerer en del af den offentlige virksomhed i høj grad som en serviceydelse overfor den private sektor. Et eksempel er de offentlige (ikke-profitbærende) investeringer i infrastrukturen. Statens overtagelse af bankerne kan fundamentalt beskrives på samme måde, - i hvert fald så længe de offentlige banker fortsætter deres nuværende kreditpolitik, der føres efter samme forretningsmæssige

principper som før 1969. Blandt begrundelserne for nationaliseringen var ganske vist en målsætning om, at kreditten skulle udstrækkes til foretagere, som havde vanskeligt ved at opnå lån fra de private banker, at m.a.o. kriterierne for kreditværdighed skulle omformuleres. Men intet tyder som nævnt på, at en sådan ændring i udlånsvirksomheden faktisk har fundet sted. Tværtimod har de store oligopol- og monopolkoncerner i de seneste år tegnet sig for en stigende del af kreditmængden.

I en undersøgelse af, hvilke klasseinteresser der er blevet varetaget i forbindelse med den indiske stats økonomiske interventionisme, kan det også være relevant at se på forholdet imellem på den ene side bourgeoisiets erklærede ønsker og på den anden side arten og omfanget af de økonomiske indgreb. Man ser da en slående overensstemmelse mellem statens faktiske interventioner overfor økonomien og de ønsker herom, der blev udtrykt i den såkaldte Bombay-plan af 1944, hvis forfattere var J.R.D. Tata, G.D. Birla og seks andre repræsentanter for storbourgeoisiet.

Alt i alt forekommer det rimeligt at konkludere, at selvom statens interventioner (og for så vidt også reguleringerne, der omtales nedenfor) lejlighedsvis har været til ulempe for enkelte kapitalbesiddere, har de begunstiget storbourgeoisiet og bourgeoisiet som sociale klasser (23).

Nationaliseringerne og de øvrige udvidelser af den offentlige sektor har ikke imødekommet arbejderklassens interesser, hverken de kortsigtede eller de langsigtede. Hvad de første angår, har der således ikke været tale om at inddrage arbejderne i virksomhedsledelse, og de enkelte arbejdere i den offentlige sektor er ikke stillet bedre end deres kolleger i den private sektor.

Ved siden af det direkte engagement i byerhvervene, udfører staten i Indien en lang række reguleringsfunktioner i tilknytning til denne del af økonomien. Der har ikke - som

(23) Formuleringen er inspireret af Chattopadhyay, "State Capitalism in India", Monthly Review, March 1970, p. 20.

i relation til landerhvervene - været tale om bestræbelser på at omfordele ejendomsretten til produktionsmidlerne, udover de netop omtalte nationaliseringer. Derimod har staten via sit bureaukratiske apparat og via sine investeringer haft stor indflydelse på de eksisterende virksomheders udvikling. Med The Industries (Development and Regulation) Act af 1951 indledtes en stram administrativ kontrol over de private industrier, som herefter skulle søge tilladelser til at foretage omtrent alle betydningsfulde økonomiske dispositioner. Således krævedes der for virksomheder over en bestemt størrelse en administrativ sanktion af nyinvesteringer, og alle virksomheder måtte gå via bureaukratiet for at få andel i den fremmede valuta. Desuden oprettedes priskontrol over mange råvarer og halvfabrikata, især importerede. Efter forventning, men i modstrid med de erklærede målsætninger, har de statslige reguleringer begunstiget de større private koncerner og dermed storbourgeoisiets klasseinteresser. En medvirkende årsag har været korrupsion i det civile bureaukrati.

Det forekommer usandsynligt, at den såkaldte New Industrial Licensing Policy af 1970 skulle føre til markante ændringer i den hidtidige administrative praksis. De foreløbige informationer om perioden 1970-72 tyder således på en uforandret begunstiggelse af de store koncerner, eller som Renée Isar har udtrykt det: "Le petit entrepreneur est découragé, tandis qu'un groupe minuscule d'industriels influents, entretenant des relations politiques et personnelles avec l'establishment du Congrès, se trouve en mesure de poursuivre la création d'impres industriels" (24).

Den statslige beskyttelse af og støtte til små- og hjemmeindustri kan i sine konsekvenser opfattes som varetagelse af småbourgeoisiets og service-klassens interesser. Men det må understreges, at der ikke heriligger en tilside-sættelse af storindustriens erhvervsinteresser. Staten har nemlig ikke hjulpet små- og hjemmeindustri så meget, at de

(24) Renée Isar, "Le système actuel décourage les petites industries" Le Monde diplomatique, aout 1972, p. 13.

er blevet konkurrencedygtige overfor de store industrier. Der synes m.a.o. at være tale om statslige dispositioner, som essentielt opretholder det økonomiske eksistensgrundlag for to social-økonomiske klasser, der iøvrigt er på vej mod opløsning. Denne politik må ses i sammenhæng med statens organisering af støtteklasser eller klasser, hvis interesser i nogen udstrækning er forenelige med de dominerende klassers.

Det sidste emne i forbindelse med behandlingen af den indiske stats funktioner i relation til det økonomiske niveau, er dens regulering af indkomster via løn- og beskæftigelsespolitik og via beskatning.

Allerede i 1948 tog unionslegislaturen initiativ til en lovgivning om minimalløn, hvilket imidlertid i en situation med omfattende underbeskæftigelse og arbejdsløshed ingen konsekvenser fik for den faktiske aflønning. Senere har man fra enkelte delstaters side fulgt love om minimalløn op med bestræbelser på at sikre alle adgang til arbejde, bl.a. ved offentlige arbejdsprogrammer i landdistrikterne. Dette har enkelte steder ført til en materiel forbedring for nogle arbejdere, men betegner på ingen måde en generel forbedring for bærerne af land- og byproletariatene.

Hvad angår statens påvirkning af indkomsterne via skattepolitik, kan fremhæves: at hovedvægten ligger på indirekte beskatning; at de direkte skatter hovedsageligt pålignes faste lønmodtagere med mellemstore indkomster; at formuebeskatning er så godt som ikke-eksisterende; og at de private koncerner i reglen er fritaget for selskabsskat eller kun pålignes en ubetydelig skattebyrde. Hertil kunne så føjes, at statens indtægter går til de militære og civile bureaukratier, til uddannelser og på anden måde fordeles til gunst for de relativt velstillede. Alt i alt må man sige, at heller ikke statens indgreb overfor indkomsterne begunstiger det store flertal af den indiske befolkning, som er knyttet til land- og byproletariatet og til Kisan-klassen (25).

2.5.2. Statens politiske funktioner

Der er allerede i det foregående (afsnit 2.4.) talt en del om statens politiske funktioner, hvormed der her menes statens direkte påvirkning af klassekampen ved isolering, individualisering, organisering og desorganisering. Dette hænger sammen med, at der i nærværende artikel er valgt en fremstillingsorden, som placerer en stor del af redegørelsen vedrørende statens politiske funktioner under drøftelsen af de social-økonomiske klassers manifestationer. Der er imidlertid flere konkrete modaliteter af statens politiske funktion, som er væsentlige for forståelsen af klassekampsituationen i Indien, men som ikke indgik i omtalen af de social-økonomiske klassers manifestationer, fordi denne omtale kun inkluderede storbourgeoisiet, land- og byproletariatet samt Kisan-klassen. Det drejer sig om bl.a. lokalstyret og Community Development programmet, der begge kan opfattes som udtryk for statens organisering af Malik- og Kulak-klassen (26).

-
- (25) Redegørelsen for statens politik overfor byerhvervene og m.h.t. indkomstfordeling er baseret på følgende fremstillinger: Dandekar & Rath, op.cit., hvor der også findes en grundig analyse af den økonomiske væksts ulige fordeling og den tiltagende sociale ulighed. Bhagwati & Desai, op.cit. chs. 4-9, 12-13. A. Maddison, op.cit. pp. 111-129. P. Gavi, op.cit. pp. 65-99, "Des monopoles au chômage". Hettne, op.cit. pp. 129-180. Chattopadhyay, begge nævnte artikler. Renée Isar, op.cit. Frederiksson, op.cit. pp. 278-290. Myrdal, op.cit. pp. 901-935, "Operational Controls over the Private Sector". De tidligere omtalte indiske statistikker, samt Fourth Five Year Plan 1969-74. Og endelig T.N. Krishnan, "Taxation of Property and Net Wealth in India", Economic and Political Weekly, 1.1.1972.
- (26) Det må understreges, at en opfattelse af lokalstyret og Community Development programmet som organiseringsfaktorer for bestemte samfundsgrupper ikke er ensbetydende med en påstand om, at lokalstyre og Community Development er skabt med det formål. Det der her forsøges - og er forsøgt artiklen igennem - er at placere nogle af de konsekvenser, statens funktionsmåde har haft og har på de sociale klasser. Som det også fremtræder implicit flere steder i det foregående afsnit, har f.eks. de økonomiske funktioner som hovedregel også haft effekter på den økonomiske regionalstruktur og specielt på produktionsomfang og -art. Lokalstyret kan parallelt ses i sammenhæng med den politiske regionalstruktur og mere specifikt som et led i integrationen af individ-medborgerne i staten.

Reglerne for lokalstyret fastsættes af delstaternes legislaturer, hvorfor der er forskelle fra delstat til delstat. Men det almindelige er et tre-leddet lokalstyre med et folkevalgt Panchayat eller landsbyråd i bunden. De forskellige Panchayats i et område sender repræsentanter til et såkaldt Panchayat Samiti, hvis formænd, sammen med andre Samiti-formænd og lokale medlemmer af legislaturerne, udgør et Zila Parishad eller distriktsråd. Det interessante er nu, at pladserne i landsbyrådene helt overvejende besættes af de ledende i landsbysamfundene, dvs. Malik'er og Kulak'er. Disse grupper får på denne måde en organisatorisk ramme, indenfor hvilken de kan tilvejebringe et Klasesamarbejde omkring mere fundamentale spørgsmål. De enkelte lokal-ledere fortsætter ganske vist i reglen deres strid om indflydelse og status, men set i klasesammenhæng har deres fælles organisering i lokalstyret udvidet deres klassemagt overfor land-distrikternes øvrige sociale klasser.

Community Development programmet synes også at have medvirket til en sådan styrkelse af Malik- og Kulak-klassen. Programmet, der er en blanding af Gandhi's økonomiske tænkning og ideerne bag det amerikanske Etawa-projekt i Uttar Pradesh, har som sit mest fremtrædende erklærede mål mobilisering af landsbysamfundenes befolkning i økonomisk udviklingsarbejde. Fra 1952 og fremefter inddroges stadig flere landsbyer i programmet, indtil man i løbet af 1960'erne påregnede at have opnået dækning af hele landet. Stort set har det i kvalitativ henseende imidlertid været en fiasko i sammenligning med de erklærede mål. I nærværende sammenhæng er det vigtigere at se på programmets sociale konsekvenser, der i hvert fald i visse egne har været en styrkelse af de i forvejen dominerende klasser. Landsbyarbejderen (the Village Level Worker), der skal tage initiativ til og støtte igangværende stedlige udviklingsprojekter, har, i overensstemmelse med de formelle forskrifter, især samarbejdet med landsbyens "nøglepersoner", hvilket har bevirket en yderligere organisering (i videre forstand) af disse overfor den øvrige del af landsbysamfundet. "Nøglepersonerne" har således fastlagt, hvilke

udviklingsprojekter landsbyen skulle påbegynde, og som man kunne forvente, har disse i det væsentlige været overensstemmende med Malik- og Kulak-klassens interesser. Derfor kan programmets almindelige fiasko måske tolkes derhen, at det er et udtryk for de undertrykte klassers reaktion mod den magt-udvidelse, som programmets vellykkede gennemførelse ville bringe de besiddende klasser. Bl.a. Björn Hettne har forklaret fiaskoen på en måde, der er forenelig med denne opfattelse: "och särskilt svårt var det att få de sämst ställlda att medverka i programmen. De var skeptiska och saknade heller inte anledning att vara det. I ledningen för kooperativa organ eller enstaka projekt fanns deras vanliga arbetsgivare. Det enda nya var, att de förväntades arbeta gratis". (27).

2.6. KONKLUSIONER

Med de begrænsninger, som følger af nærværende analyses antydende karakter, vil jeg afsluttende søge at drage et par konklusioner m.h.t. klassernes indbyrdes styrkeforhold.

Ifølge den Poulantzas'ke teori vil statens funktionsmodaliteter være således afpassede, at deres effekter på de sociale forhold ikke strider mod magtblokkens interesser, dvs. mod interesserne hos den modsætningsfyldte enhed af dominerende klasser i en samfundsformation. I Indien synes denne magtblok at bestå af storbourgeoisiet, bourgeoisiet, Malik- og Kulak-klassen. Eventuelt indgår tillige bureaukratiet i magtblokken. Den foregående drøftelse af statens økonomiske og politiske funktioner giver desuden anledning til en formodning om, at den "mest" begunstigede sociale klasse eller fraktion er storbourgeoisiet ~ at denne m.a.o. indtager den

(27) Hettne, op.cit. p. 140. Iøvrigt er ved skrivningen af dette afsnit især anvendt A. Maddison, op.cit. p. 108 f., Hugh Tinker, India & Pakistan (Pall Mall 1967), pp. 192-198, og R.L. Park, India's Political System (Printice Hall 1967), pp. 86-88. De her fremførte synspunkter er baseret på en betydelig mindre informationsmængde end den øvrige del af artiklen, hvoraf følger, at de må tages med et dertil svarende forbehold.

hegemoniske position i den indiske samfundsformation. Som tidligere nævnt kan småbourgeoisiet og service-klassen, plus eventuelt mellem-klassen, betragtes enten som magtblokkens allierede eller som støtteklasser for staten, dvs. som magtblokkens indirekte allierede. Overfor magtblokken står de undertrykte klasser: land- og byproletariatet samt Kisan-klassen.

Der skal afsluttes med en enkelt bemærkning om den teori, som har været den vigtigste inspirationskilde til ovenstående artikel. Den af Poulantzas teoretisk udviklede sammenhæng mellem klassernes indbyrdes styrkeforhold og statens funktionsmåde synes at have stor forklaringskraft overfor statens konkrete funktionsmodaliteter. Og uanset hvad man måtte mene om de øvrige elementer i Poulantzas' regionale teori, forekommer det mig, at produktionen af begreber, som - på alle niveauer - relaterer statens funktionsmåde til de sociale klassers interesser og magt, i sig selv er en frugtbar udvidelse af analysefeltet og en tiltrængt systematisering i sammenligning med megen gængs politologisk teori.